

Seyirlik Oyunlarımız

Karagöz, Kukla, Meddah, Köy Seyirlik Oyunu, Orta Oyunu

Karagöz Nasıl Oynatılır?

- Gölge oyunu olan Karagöz, karanlıkta beyaz bir perdenin arkasında yakılan ışıqla, deriden kesilmiş ve renklendirilmiş insan ve hayvan tasvirlerinin perdeye aksetmesi şeklinde oynatılmaktadır.
- Karagöz**, deve veya manda derisinden yapılan tasvir adı verilen insan, hayvan veya eşya şekillerinin çubuklar yardımıyla arkadan verilen ışıqla beyaz perde üzerinde hareket ettirilmesi esasına dayanan **gölge oyunudur**. Oyun adını, baş kişisi olan Karagöz'den almaktadır.

Karagöz Hangi İsimlerle Anılmıştır?

- Geleneksel Türk tiyatrosunun önemli türlerinden biri olan Karagöz, Perde Oyunu, Gölge Oyunu, Hayal Oyunu gibi isimlerle de anılmıştır. Tasvirlerle hareketle anlatım kazandıran ve ses veren kişi aynı kişidir.
- Yavuz Sultan Selim çağının güvenilir yazılı kaynaklarına göre **gölge oyunu XVI. asırda Türkiye'ye Mısır'dan gelmiştir**. XVII. asırda teknik ve muhtevada millî özelliklere bürünerek Karagöz adını almıştır. Bu oyunun iki önemli kişisinden biri olan;
- Karagöz** açık sözlü sade bir halk adamıdır.
- Hacivat** ise, okumuş, dalkavukluğa yatkın, çıkarını bilen bir kişidir. Bunların dışında konulara göre rol alan yardımcı tipler vardır.

Karagöz Oyununda Hangi Konular İşlenir, Neler Anlatılır?

- Karagöz oyunlarında çoğunlukla **toplum yaşayışının ve kişilerin aksak yanları işlenmekte ve güldürü havası içinde sergilenmektedir**. İstanbul Türkçesinin dışındaki farklı şivelerle, taklit ve yanlış anlamalarla güldürü unsuru sağlanmaktadır.
- Gölge oyununun kaynağı Güneydoğu Asya ülkeleri olarak kabul edilir. Türkiye'ye gelişi hakkında ise değişik görüşler vardır.

Bunlardan birisi Orta Asya'da "kor kolçak", "çadır hayal" olarak bilinen oyunların gölge oyunu olduğu ve oradan göçlerle Anadolu'ya getirildiği görüşüdür.

- Diğer görüşe göre 1517 yılında Mısır'ı alan Yavuz Sultan Selim'in Türkiye'ye getirdiği gölge oyunu sanatçıları yolu ile girdiğidir.
- 18. yüzyıldan itibaren kesin biçimini alan Karagöz, halkın en sevilen eğlence türlerinden biri olmuştur.
- Karagöz, tek sanatçının yeteneğine bağlı olarak oynatılır. Perdedeki tasvirlerin hareket ettirilmesi, değişik tiplerin seslendirilmesi, şive ve taklitlerin hepsi bir sanatçı tarafından yapılır.
- Karagöz'de işlenen konular komik öğelerle verilir. **Çifte anlamlar, abartmalar, söz oyunları, ağız taklitleri** belli başlı güldürü öğeleridir.
- Hacivat'ın semai söyleyerek perdeye geldiği, perde gazelini okuduktan sonra Karagöz'ü çağırdığı ve Karagöz'le Hacivat'ın kavga ettikleri **giriş bölümüne mukaddime** denir. Bu bölümde Hacivat'ın söylediği perde gazelinde oyunun bir öğrenme aracı ve gerçeklerin göstergesi olduğu belirtilerek felsefi ve tasavvufi anlamı vurgulanır.
- Muhavere (karşılıklı konuşma)** bölümünde, bu oyunun baş kişileri olan Karagöz ve Hacivat arasında geçen salt söze dayanan olaylar dizisinden sıyrılmış somutlaştırılmış ikili konuşma yer alır. Muhavere tekerleme biçiminde de olabilir. Bu bölümde Karagöz ve Hacivat'ın kişilik özellikleri ve yaratılış açısından birbirlerine karşıt özellikleri vurgulanır. Muhavere oyunla ilgili olabildiği gibi, ilgisiz de olabilir. Bunun yanı sıra çifte Karagözlü muhavere, gelgeç muhaveresi ve ara muhavere çeşitleri de vardır.
- Asıl hikâyenin anlatıldığı, diğer tiplerin perdeye geldiği bölüme **fasıl** adı verilir. Oyun buradaki konuya göre isim alır. Fasıl sonunda oyuncular bir biçimde perdeden ayrılır. Hacivat ve Karagöz kalır.

- Oyunun sonunun seyirciden, yapılan hatalar için özür dilenip bir sonraki oyunun duyurusu yapılır ve oyun sona erer.
- Karagöz'de **hiciv ve taşlama** vardır. Bu taşlamalar mizahi bir üslûpla devlet yöneticilerine kadar uzanmıştır.
- Oyunun baş kişileri Karagöz ve Hacıvat'tır. **Karagöz halkın ahlâk ve sağduyusunun temsilcisidir.** Özü sözü birdir.
- **Hacıvat ise medrese eğitimi görmüş, kaypak, düzene uyan birisidir.** Diğer tipleri Tuzsuz Çelebi, Matiz, Beberuhi, Arnavut, Yahudi, Çerkez, Kürt, Laz, Tiryaki, Zenneler vb. oluşturur. Karagöz, saray tarafından ilgi görmüş ve desteklenmiştir. Yapılan şenliklerde, şehzadelerin sünnet düğünlerinde Karagöz gösterilerine yer verilmiştir.
- **Karagöz özellikle İstanbul merkezli Osmanlı kültürüyle bütünleşmiştir.** İstanbul'un yaşamını Karagöz oyunlarında görmek mümkündür. Ağalık, Büyük Evlenme, Kayık ve Tahmis bunlardan bazılarıdır. Ferhat ile Şirin, Balıkçı, Cazular, Kanlı Nigâr, Leylâ ile Mecnun, Ters Evlenme, Tahir ile Zühre, Yalova Sefası, Karagöz'ün Yazıcılığı, Karagöz'ün Âşıklığı, Karagöz'ün Hekimliği vb. Karagöz'ün bilinen diğer oyunlarıdır.

Karagöz'ün Tekniği

- **Karagöz'ün oynatıldığı beyaz perdeye "ayna" adı verilir.** Perdeler önceleri 2 x 2,5 m iken sonraları 110 x 80 m ebadında yapılmaya başlamıştır. İç tarafta perdenin altında kurulmuş "peş tahtası" vardır.
- Oyunda bunun dışında zil, tef, kamış, nareke (düdük), perdeyi aydınlatacak kandil veya ampul vardır. Bunlar peş tahtası üzerinde bulunur.
- Oyunda kullanılan tasvirler 32-40 cm büyüklüğünde olup genellikle manda, siğir ve deve derisinden yapılır. Deriler özel bir yöntem ile şeffaf hâle getirilir. Daha sonra ucu keskin bıçaklarla işlenir. Parçalar birbirine kiriş veya katkı adı verilen iplerle bağlanır. Daha sonra tasvirler çini mürekkebi veya kök boya ile boyanır.

- Osmanlı döneminin en önemli eğlence türlerinden olan **Karagöz, Ramazanlarda, sünnet düğünlerinde, şenliklerde, kahvehanelerde ve bahçelerde oynatılmaktaydı.** Dönemin toplumsal olaylarını eleştirel bir gözle konu edinen Karagöz'ün yaygın olarak İstanbul'da oynatıldığı bilinmektedir.
- Anadolu'nun diğer kentlerine ise turneye giden sanatçılar aracılığı ile yayılmıştır. Günümüzde ülkemizi tanıtıcı sanatların başında gelen Karagöz turistik otel ve restoranlarda oynatılmaktadır. Daha çok televizyon aracılığı ile seyirciye ulaşmaktadır.

Kukla

- Kukla oyunu Orta Asya'dan itibaren biliniyordu. Bu oyun 18. asırda "kukla" adı ile anılmaya başlamışsa da daha önceki asırlarda bebek anlamında Türkçe "kavurcuk" kelimesi ile tanınıyordu. Ayrıca Türk kelime hazinesinde kukla oyununa bağlı pek çok kelime ve deyim bulunmaktadır.
- Kukla oyunlarında İslâmiyet'ten sonra tasavvufi yorum ve bilgiler yer almış, Tanrı-kâinat bağlantısı anlatılmaya çalışılmıştır.
- Batı kuklasının Türkiye'ye gelmesiyle **iskemle kuklası, ipli kukla** denilen türler Türk kültür hayatına girmiştir. Bu dönemde Emin ve Cemil Mehmet Bey gibi Türk kuklacıları şöhret kazanmıştır. XIX. asırda sokaklarda, bahçelerde oynatılan kuklaların yanı sıra İstanbul'un başlıca eğlence yeri olan Direklerarası'nda kukla temsili veren tiyatrolar da kurulmuştur.
- Türkçe bebek anlamına gelen ve bugün Anadolu'da yaşayan korçak, kudurcuk, kaburcuk, koğurcak, kaurcak, lubet, vb. gibi isimlerle yaşayan kukla, seyirlik oyunların en eskilerindendir. "Korkolçak", "çadır hayal" (ipli kukla) adı ile yaşayan kukla, Orta Asya'da da aynı isimle yaşatılmakta ve Orta Asya'dan getirildiği sanılmaktadır.
- Birçok Türk boyunda kendine özgü basit teknik içinde görülen ve 17. yy. dan beri Türkiye'de şehirlerde kukla adı ile bilinen oyun Anadolu'da köylüler arasında "bebek,

çömce gelin, karaçör" gibi isimlerle yaygındır. Konusu günlük yaşamdan ve edebî hikâyelerden alan kukla bir hareket ve hacim oyunudur. 14. yy. dan bu yana oynatıldığı bilinmektedir. Bu oyunun baş kahramanı **İbiş ve İhtiyar**'dır. İbiş kurnaz ve hazır cevaptır. İhtiyar ise varlıklı bir kişidir.

- Ülkemizde **ipli kukla, el kuklası, araba kuklası, iskemle kuklası** gibi türlerle bilinen kukla sanatı 19. yy. sonlarında önemini kaybetmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde sınırlı sayıda sanatçı yaşatmaya çalışmıştır.
- Günümüzde ise İhsan Dizdar, Selim Başeğmez, M. Tahir İkiler, Haluk Yüce ve Duygu Tansı bu sanatı sürdürmektedirler.

Meddah

- Geleneksel tiyatro içinde yer alan Meddah, gerçekte bir anlatım türü olmakla beraber söyleşmeli, taklitli kişileştirmeli bölümleri sebebiyle dramatik türlerden sayılmaktadır.
- Meddah hikâyelerinde rol alan bütün kişileri, hikâyeyi anlatan ve meddah adıyla anılan tek kişi canlandırdı.
- Önceleri tarihî ve dinî konuları nakleden meddahlar, sonraları günlük hayattan alınan kesitleri komik bir üslûpla nakletme yoluna yönelmişlerdir.
- Hikâye anlatmak olan **meddahlık taklit yapma sanatıdır**. Perdesi, sahnesi, dekoru, kostümü bir sanatkârda toplanmış bir temadır.
- **Meddah bir sandalyeye oturarak dinleyicilerine hikâyeler anlatır**. Meddahın anlatışını, günlük yaşamdaki olaylar, masallar, destanlar, hikâyeler ve efsaneler oluşturur.
- **Meddahın aksesuarını bir mendil ile bir sopa (baston) oluşturur**. Genellikle güldürücü, ahlâkî ve edebî sonuç çıkarılacak hikâyelerine klişeleşmiş "râviyân-ı ahbar ve nâkılân-ı âsar ve muhaddisân-ı ruzigâr şöyle rivayet ederler ki" şeklinde söz başı ile başlar, daha sonra kahramanları sayıp hikâyesini anlatır. Meddah hikâyenin

kahramanlarını kendi yöresinin dili ve şiveleri ile konuşturan insandır.

- **Meddah çok oyunculu bir tiyatro eserinin tek sanatçısı, oyuncusu konumundadır**. Okumanın gelişmediği, dinlemenin rağbet gördüğü zamanlarda Osmanlı sarayında şehirlerde, kasabalarda, ramazan gecelerinde, sünnet düğünlerinde, kahvehanelerde bu sanatı sürdürürdü.
- Bu sanatın günümüzdeki uzantısı stand-up yapan **Showmen**lerdir.

Köy Seyirlik Oyunları

- Köy Seyirlik Oyunları veya Köy Tiyatrosu adıyla anılan ve kırsal kesimde geleneğe bağlı belirli günlerde ve düğün, bayram gibi törenlerde sahneye konan oyunların kaynakları tarih öncesi devirlere ait ritüellere ve yaşama süreci içindeki günlük hayat sahnelerine dayanır.
- **Köy tiyatrosu özel bir sahneye ve kostümlere sahip değildir**. Sahne kostümler makyaj malzemeleri, dekorlar, kırsal kesimin tabîî yaşama imkânları çerçevesi içinde sağlanmaktadır. Oyuncular amatördür, oyuncuların kabiliyetli olan rejisörlük görevini de üstlenmektedir.
- **"Köylü Tiyatrosu"** adı ile de bilinen köy seyirlik oyunları; düğünlerde, bayramlarda ya da yılın belirli günlerinde köylülerimizin genellikle "oyun yapma", "oyun çıkarma" adı altında bereket bolluk, sağlık ve yeni yılı karşılamak amacıyla oynadığı törensel içerikli oyunlardır.
- Bu oyunlar meydanlarda oynandığı gibi kışın, oda içerisinde de oynanmaktadır. İlkel toplumlardan günümüze değişim göstererek ulaşan bu oyunlar önceleri yaşantının daha verimli olabilmesi için doğaüstü güçlere, tanrılara ya da Tanrıya şükran belirten, bilinçli olarak gerçekleştirilen törenlerdir. Çeşitli inanış ve mitlerin kaynaklık ettiği bu oyunlar, eski Anadolu uygarlıklarının, Anadolu toprakları üzerinde yaşayan halkımızın Orta Asya'dan getirdiği kültürel öğeler ve İslamiyet'i kabulünden sonraki İslâmî öğelerle birleşen bir kültürel sentezin izlerini taşır.

- **Seyirlik oyunlar ilkel bir tiyatro örneğidir.** Sanat kaygısından çok toplumsal ve dinsel açıdan işlevseldir.
- Seyirlik oyunları **günlük yaşamı taklit eden** (kalaycı, berber, çift sürme vb.), **hayvanları taklit eden** (deve, ayı, tilki, kartal vb.), **mevsim değişiklikleri, yıl değişimleri için oynanan oyunlar** (köse gelin), **bolluk ve berekete dönük oynanan oyunlar** (saya gezme, koç katımı törenleri, cemel oyunu vb.), **yağmur yağdırmak için oynanan oyunlar** (çömçe gelin vb.) oluşturur.

Cemel Oyunu

- Tohumun toprağa atıldığı ilk gün veya hasat sonunda oynanır.

Koç Katımı

- Hayvan yavrularının, kışın soğuğa ve açlığa dayanıksız oluşlarından dolayı yavrulama zamanlarının kontrol altına alınmasıdır. Bir tür mevsimlik bayram niteliğindedir.
- Deve yüzü, koyun yüzü hayvanın anne karnında tüylenmeye başladığı gün oynanır.

Tulûat Tiyatrosu

- **Orta oyunu ile Batı tiyatrosu karışımı** doğaçlama oynanan kozmopolit bir tiyatro türüdür. Karagöz, orta oyunu, meddah, tulûat tiyatrosu, Osmanlı döneminde İstanbul merkez olmak üzere büyük yerleşim merkezlerinde gelişmiş tiyatro şekilleridir. Daha çok kırsal bölgelerde yaşayanların geçmişten günümüze kadar getirdiği kültür birikiminden kaynaklanan, millî usul, tavır, üslûp ve makam kurallarına dayalı olarak doğan ve halk arasında anonim tarzda yayılan Türk halk müziği millî kaynaklı müzik türüdür.

Orta Oyunu

- Orta oyunu, kukla ve Karagöz'den farklı olarak **oyuncular tarafından oynanır**. Orta oyunu Karagöz'ün perdeden yere inmiş şekli gibidir. Muhteva ve anlatım tarzı bakımından Karagöz oyununa çok benzer.

- **Orta oyunu, etrafı seyircilerle çevrili yuvarlak veya elips bir alanda oynanır.** Oyun başlamadan önce saz ve raks grubu seyircileri eğlendirir. Curcuna adlı bu bölümde değişik kılıklarda oyuncular müzik eşliğinde komiklikler yaparlar.
- Orta oyununda, Karagöz oyununda olduğu gibi ana karakter vardır. **Kavuklu Karagöz'ün, Pişekâr Hacivat'ın** karşılığıdır.
- Curcuna bölümünden sonra Pişekâr sahneye gelir, seyircileri selâmlar, çalgıcılara işaret verir, müzikle beraber sahneye tek tek gelen oyuncuları seyirciye tanıtır.
- **Pişekâr**, oyunun hem baş oyuncusu, hem de yöneticisidir. Oyunun süresini seyircinin ilgisine göre uzatır veya kısaltır.
- **Pişekâr içten pazarlıklı ve becerikli; Kavuklu ise açık yürekli, derbeder, beceriksiz bir tiptir.** Orta oyununda kadın rollerini kadın kılığına giren erkekler oynarlardı.
- **Ortaoyununda oyunlar yazılı metne dayanmaz, önceden öğrenilen konu doğaçlama oynanır, kelimelerin iki anlamlı olanları seçilerek güldürü sağlanırdı.** Karagöz'ün perdeden yere inmiş bir türü olan ortaoyunu 15. yy. dan itibaren gelişmeye başlamış ve dramatik karakterini 19 yy. ın birinci yarısında kazanmıştır. Çevresi seyirciler ile çevrili bir alanda oynandığı için bu ismi almıştır.
- Şehir halk tiyatrosu olan "Orta oyunu"nun belli başlı iki kahramanı **Kavuklu ve Pişekâr**'dır. Orta oyunu bu iki karakterin arasında geçen söz düellosuna dayanır. Kavuklu cahil görünüp, ahmak geçinen telâşlı, kurnaz neşeli bir halk adamıdır. Pişekâr ise okumuş işgüzar, iyiyi kötünden ayırt eden yaşlı bir kişidir. Kavuklu ve Pişekâr dışında Karagöz oyunundaki diğer tipleri: Acem, Karadenizli, Arnavut, Tuzsuz Deli Bekir, Zenneler vb.
- Orta oyununda "Yeni Dünya" adı verilen basit paravana, evi yuvarlak masada dükkânı temsil eder. İki iskemle de dekoru tamamlar.